

СЕРГЕЄВА Ірина,
старший науковий співробітник,
кандидат історичних наук
Інститут рослинництва імені
В. Я. Юр'єва НААН
ORCID ID 0000-0003-0439-7917
ils.sergeeva@gmail.com
(м. Харків)

ВИТОКИ КОНТРОЛЬНО-НАСІННЕВОЇ СПРАВИ НА СЛОБОЖАНЩИНІ (1905-1911 рр.)

У представленій статті за допомогою методу історико-наукового аналізу було досліджено ранні етапи становлення контрольно-насінневої станції Харківської губернської земської управи у контексті розвитку сільськогосподарської дослідної справи та шляхи її реорганізації у Харківську контрольно-насінневу станцію Харківського товариства сільського господарства та промисловості (ХТСГП). Дослідження літературних джерел та архівних матеріалів дозволило пролити світло на історію створення станції та її перших завідувачів. Проаналізовано та розглянуто організаційну та наукову діяльність контрольно-насінневої станції ХТСГП з врегулювання насінництва та задоволення практичних потреб населення, а насамперед налагодження торгівельної та контрольно-насінневої справи регіону. Контрольно-насінневою станцією було розроблено методологічні підходи до дослідження якості насінневого матеріалу; пломбування насінневої тари; організовано і проведено спеціальні насінневі виставки; впроваджено насінневий сертифікат якості товару; набрав чинності договір між продавцем і покупцем, який захищав права останнього.

Ключові слова: насіння, контрольно-насіннева станція, домішки, місцевий сорт, сільськогосподарське товариство.

ORIGINS OF THE CONTROL-SEED BUSINESS IN SLOBOZHANSCHINA (1905 -1911 pp.)

In the presented article, the early stages of formation of the control-seed station of the Kharkiv Provincial Zemstvo in the context of the development of agricultural research and ways of its reorganization into the Kharkiv control-seed station of the

Kharkiv Society of Agriculture and Industry (KSAI) were investigated using the method of historical-scientific analysis. The study of literary sources and archival materials shed light on the history of the station and its first managers. The organizational and scientific activity of the control-seed station of the KSAI for settlement and satisfaction of the population's practical needs, and first of all adjustment of trade and control-seed business of the region is analyzed and considered. The Seed Control Station has developed methodological approaches to the study of seed quality; sealing bags with seeds; special seed exhibitions were organized and held; the seed certificate of the goods quality is introduced; entered into force an agreement between the seller and the buyer, which was to protect the rights of the latter.

Key words: *seed, control-seed station, impurities, local variety, agricultural society.*

На кінець XVIII – початок XIX ст. в Україні набирає обертів сільськогосподарська дослідна справа, організуються перші дослідні поля, які пізніше перетворюються на селекційні станції. Російська імперія виходить на світові ринки з продажу товарного зерна, тому виникає потреба у створенні й поширенні врожайних і якісних сортів сільськогосподарських культур. З'ясувалося, що приватні господарства, селяни, а також і дослідні сільськогосподарські станції вирощують в основному «місцеві сорти», які є сумішами (популяціями) рослин відмінних за комплексом ознак. Елементи цього неоднорідного комплексу не однорідні за врожайністю, пристосованістю до ґрунтових, кліматичних і культурних умов вирощування. Для покращення сортів за урожайністю, стійкістю та якістю продукції необхідна планомірна селекційна робота. Не обійшло уваги це питання і такої галузі як переробна сільськогосподарська промисловість. Промисловці та торговці робили ставку на якість, за якою вони зможуть задовольнити промислове виробництво і отримати найбільшу ціну на зовнішньому та внутрішньому ринках. Вони хотіли мати продукцію, яка б відповідала знаку якості. Сорти з низкою врожайністю дають неоднорідну зернову масу, насіння щупле і різне за складом. Через це перед борошномельним виробництвом виникають труднощі з вибором насіння для складання сумішей сортів борошна. В Америці та Західній Європі це питання вже було давно вирішено тим, що сільське господарство вирощувало та розмножувало сорти, які замовляли виробничники. Поява на

світовому ринку високоякісних сортів обумовлювало зниження ціни на неоднорідне, нетипове російське зерно. Основою для вирощування високоякісних однорідних партій товарного зерна є забезпечення виробників сортовим першокласним насінням.

На хвилі цих потреб було засновано Київську контрольно-насіenneву станцію Південно-Російського товариства заохочення землеробства і сільської промисловості (1897) та Харківську контрольно-насіenneву станцію (1905), за яку далі піде мова.

Становлення та роль Харківської контрольно-насіenneвої станції було досліджено багатьма істориками. Так, А.А. Бурдак у своїй дисертації приділила значну увагу ролі Харківського товариства сільського господарства та промисловості (ХТСП), як організатора Харківської контрольно-насіenneвої станції (1906) [2]. І.В. Балян досліджувала діяльність вченого –рослиника, селекціонера, організатора сільськогосподарської дослідної справи М.М. Кулешова, який очолював Харківську контрольно-насіenneву станцію (1918 – 1926) і своєю працею зробив вагомий внесок не лише в її ефективну діяльність, а і в розбудову всієї контрольно-насіenneвої справи країни [1]. Обидві дослідниці зазначають, що контрольно-насіenneва станція розпочала свою роботу у 1906 р., і рушійним механізмом її створення став Перший міжнародний конгрес який відбувся у тому ж році. Мета цієї статті – хоча б частково заповнити білі плями в історії створення Харківської контрольно-насіenneвої станції.

Опрацьовуючи документи Державного архіву Харківської області (ДАХО, м. Харків), було знайдено справу Харківської губернської земської управи «О передаче Контрольной станции Харьковской Губернской Земской Управы Харьковскому обществу сельского хозяйства».

Спираючись на документ від 12 травня 1905 р. за № 562 до Балтійського товариства насінневодів (вул. Бочарная, 2, м. Юр'єв, Ліфляндська губернія), дізнаємося, що у цьому році Харківське губернське земство організувало контрольно-насіenneву станцію для дослідження посівного матеріалу, яка

входила до його складу і фінансувалася з загального фонду земства. Губернська управа бажала скористатися досвідом інших станцій у роботі з дослідження насінневого матеріалу і звернулася до Балтійського товариства насіннярів з проханням повідомити, який відсоток коливання за якісними показниками є припустимим при дослідженні насінневого матеріалу, і чи проводилися для установлення цього відсотку спеціальні дослідження. Також управа просила вислати Статут товариства [3, арк. 1]. З цього року починають складатися статут станції, перші юридичні документи за якими станція розпочинає вести свою громадську, регуляторну та оздоровчу діяльність у галузі контрольно-насіневої справи.

На загальних зборах, які відбулися у червні 1905 р. у приміщенні Харківської губернської земської управи, було винесено постанову щодо редагування правил з діяльності контрольно-насіневої станції економічним відділом. З переписки між Губернською управою та Харківською повітовою земською управою від 27 липня 1905 р. з'ясовується, що до затвердження нових правил у роботі з контролю насіння станція повинна спиратися і дотримуватися норм, прийнятих у лабораторії загального землеробства Московського сільськогосподарського інституту [3, арк. 3].

З документів простежується активна переписка Харківської губернської земської управи з Балтійським товариством насіннярів, яке було засновано балтійськими поміщиками. У листі від 18 липня 1905 р. за № 17913 дізнаємося, що Балтійське товариство насіннярів люб'язно надало статут для ознайомлення, а також вислало брошури з контролю насінневого матеріалу, якими керувалася контрольна станція [3, арк. 4].

З 27 січня 1880 р. у Харкові розпочинає активну діяльність Харківське товариство сільського господарства та промисловості (ХТСП). Діяльність товариства полягала у розвитку і налагодженні усіх галузей сільського господарства та сільськогосподарської промисловості у Харківській, Полтавській, Курській, Воронежській і Катеринославській губерніях, які входили до складу Російської імперії [7]. Товариство проводило роботу з організації

дослідних ділянок, дослідних станцій, проводило просвітницьку і організаційну роботу, залучало до товариства вчених і досвідчених фахівців, які надавали консультації сільському населенню з різних напрямків господарювання, що на той час називалося «громадська агрономія»; проводилися курси з агрономії, насінневої справи, виставки, з'їзди, наради з різних питань сільського господарства і промисловості. Товариство надавало юридичну, фінансову, організаційну, економічну підтримку вітчизняним сільськогосподарським товаровиробникам, сприяло їх виробничій діяльності, поширенню виробленої продукції на внутрішні та міжнародні аграрні ринки. Його плідна діяльність охоплювала великі території Харківської, Полтавської, Катеринославської, Курської, Воронежської губерній та область Війська Донського. За період із 1881 по 1902 рр. товариством було створено 37 дослідних полів [6].

Саме за ініціативою товариства у 1908 р. розпочала свою діяльність Харківська дослідна станція. Напрями її роботи було спрямовано на покращення вітчизняних сортів рослин, тобто станція стала однією з перших в Європі спеціалізованих селекційних установ. Не обійшло уваги товариства і питання з організації та діяльності контрольно-насінневої станції, яка тільки ставала на ноги під егідою Харківської губернської земської управи. Перед станцією поставали нагальні на той час питання з дослідження насінневого матеріалу на предмет схожості, сортової чистоти, засміченості не лише з метою задоволення практичних потреб населення, а й, насамперед налагодження торгівельної та контрольно-насінневої справи у регіоні.

У листі до Харківського губернського земства від 8 лютого 1906 р. № 202 рада ХТСГП стурбована завантаженістю насінневого Бюро товариства щодо виконання бажання замовників вирощувати і виставляти на продаж насіння належної якості. Товариство вважало, що дотриматись цих гарантій можна, займаючись справжнім розмноженням найбільш пристосованих до даної місцевості сортів, що дозволить уникнути несприятливих наслідків, які стають причиною зараженості, особливо небажаними шкідливими організмами (бур'яни, комахи та гризуни). У листі наводиться нагальна проблема щодо

рослинної засміченості. Так, повитиця зустрічається у люцерні та конюшині, зустрічається також засміченість кукилем та вівсюгом, але особливу увагу звертають на домішки насіння іншого сорту, що значно знижає перевагу насіння вирощуваного сорту для продажу не тільки на зовнішніх ринках, а і на внутрішніх. Виникають такі питання, коли домішки американської конюшини зустрічаються в європейській, а туркестанської люцерни у французькій. Або взагалі, не чесні на руку торговці підмішують менш цінне насіння кормових злаків до більш цінних. ХТСГП бачить розв'язання цієї проблеми не лише у візуальному дослідженні насіння фахівцями з насінництва, яке буде давати суб'єктивну оцінку, а вести цю кропітку роботу за допомогою точних приладів та апаратів, які будуть давати об'єктивну оцінку досліджуваному насіннєвому матеріалу. Таким чином якісний насіннєвий матеріал буде отримувати високу оцінку, від якої буде залежати оплата за кращою ціною. Тільки так можна спонукати господарів до кращої очистки і до розведення та розмноження покращених сортів, а для самого Бюро ХТСГП – підніметься його репутація, а з тим і піде вгору попит на його послуги.

ХТСГП розглядає діяльність контрольно-насіннєвої станції як установи, яка допоможе зробити статистично-економічний аналіз сільського господарства даного регіону, надасть цінний матеріал як для статистики, так і для відображення динаміки рільництва та насінництва взагалі. Зібраний роками матеріал покаже підйом або занепад сільського господарства у даній місцевості. Виходячи з цього, діяльність контрольно-насіннєвої станції при насіннєвому Бюро ХТСГП дасть свої плоди через наявність у ньому різноманітного матеріалу для аналізів завдяки налагодженим стосункам з усією Росією та з закордоном, а також завдяки досвідченим фахівцям, які працюють у Бюро. Тому рада ХТСГП просить Харківську губернську земську управу розглянути питання передачі контрольно-насіннєвої станції з усім її майном до Бюро ХТСГП з подальшим переводом виділеного фінансування на її утримання, яке буде покривати також утримання самого Бюро [3, арк. 5-6].

З документу від 18 травня 1906 р. за № 495 від ХТСПП до Харківської губернської земської управи дізнаємося, що посада завідувача контрольно-насіenneвої станції тимчасово скорочена, а на даний час у межах Харківської губернії нема жодної насінневої станції, тому робота з дослідження та вивчення насінневого ринку зовсім відсутня. Щоб усунути цю проблему, рада ХТСПП звертається з проханням про передачу у тимчасове використання приладів контрольно-насіenneвої станції, а також просить не відмовити у видачі суми у розмірі 150 крб. на її утримання [3, арк. 7].

Ось перелік приладів, які було передано 26 травня 1906 р. ХТСПП від контрольно-насіenneвої станції Харківської губернської земської управи на суму 551,82 крб. коп.: лупа Кодінгтона – 1 штука, складна лупа з двома склами – 1, пластинки молочного скла – 2, шпатель для сортування насіння – 5, пінцет Вільямса – 1, ящики для взяття середньої проби – 3, набір пензлів – 3, сушильна шафа Фрезеніуса – 1, хімічний термометр – 1, керосинова лампа – 1, фаринотом Принтца – 1, діафаноскоп Вейнцирля – 1, сита Ребера – 3, турка Шопера – 1, випарювальні чашки – 40, набір сит Ноббе – 2, термостат Вейнцирля – 1, максимальний термометр – 1, ваги на 200 гр. з точністю до 1 mgr., ваги тарирні нікельовані – 1, важок Рупрехта загальною вагою до 50 гр. – 1, щипці Брун-фон Нельгардта – 1, ваги Беранже – 1, важок до 1 клгр. – 1, скло для годинників різного розміру – 52, банки з притертими пробками з тонкого скла – 3, чашки форфорові – 11, пінцети сталеві – 2, промивалки – 2, газова лампа – 1. Прилади отримав М. С. Барабошкін, який з 1906 по 1914 рр. очолював контрольно-насіenneву станцію [3, арк. 8]. З переліченого обладнання можна зробити висновок, що за короткий час станцію було укомплектовано на достатньому рівні.

У 1909 р. з метою врегулювання та оздоровлення насінневої торгівлі рада ХТСПП постановила: 1) уповноважити контрольно-насіenneву станцію, яка увійшла до складу товариства, підписати з насіння-торговцями особливу договірну угоду з дослідження проданого ними насінневого матеріалу;

2) насіннєве Бюро товариства надає у продаж насіннєвий матеріал з гарантією його доброякісності.

Для здійснення даної постанови станція взяла на себе зобов'язання з дослідження усього проданого насіннєвим Бюро насіннєвого матеріалу, а Бюро, у свою чергу, зобов'язувалося дотримуватися встановлених станцією правил продажу насіннєвого матеріалу з гарантією його доброякісності і видачі своїм покупцям винагороди у випадках покупки ними насіння нижчої якості, ніж гарантовано.

Запровадження подібного добровільного контролю лише в одному тільки насіннєвому Бюро значно збільшило роботу станції з дослідження насіннєвого матеріалу з однієї сторони, а з іншої виявило значні зловживання, які мали місце у насіннєвій торгівлі за попередні роки.

Робота станції з контролю насіннєвої торгівлі показала, що насіннєва торгівля потребує змін та реорганізації, через те, що дуже витончено в ній практикують обман покупців. Так, у листі від 28 серпня 1910 р. за № 642 до Харківської губернської земської управи йдеться мова проте, що: «27 листопада 1909 р. постачальником П. (прізвище у документі не називається) було запропоновано Бюро зразок еспарцету. Перевірка показала 90% схожість. Куплений 14 січня 1910 р. цей же еспарцет у кількості 625 пудів при перевірці на схожість показав всього 3%. Повторне дослідження насіння зразка і партії підтвердили попередні результати аналізу. Таким чином, було виявлено фальсифікацію зразка і партії насіння. Цей інцидент дозволив Бюро ХТСГП при з'ясуванні результатів аналізу всім покупцям, що отримали неякісне насіння, замінити на нове, якісне. Завдяки запровадженому контролю, зловживання у 1910 році були попереджені». Тому, ХТСГП у цьому листі звертається до Харківської губернської земської управи з приводу матеріальної підтримки товариства у налагодженні всебічного контролю насіннєвого матеріалу на ринку, що принесе безпосередню користь не тільки населенню, а й оздоровить насіннєву торгівлю та отриманий досвід стане фундаментом у становленні контрольно-насіннєвої справи. Клопотання полягало у тому, щоб земське

зібрання посприяло в асигнуванні грошової допомоги у розмірі 50 крб. на розвиток діяльності станції, робота якої з кожним роком ускладнювалася.

Рада товариства зазначала: якщо грошова допомога буде надана, а з нею будуть вирішені потреби станції, то земські управи будуть мати право користуватися послугами контрольно-насінневої станції і робити аналіз близько 100 зразків насіння для власних потреб. Для упорядкування насінневої торгівлі ХТСГП пропонувало земським управам, якщо ті мали власний насінневий склад, то в їх інтересах, скласти угоду між складом і станцією на тих же засадах, що між насінневим Бюро товариства і станцією. Це питання ставало дуже актуальним через дощове літо 1910 р., що значно впливало на якість отриманого насіння.

Для ознайомлення контрольно-насіннева станція надала Харківській губернській земській управі звіт про свою діяльність, договір контролю, правила користування станцією та норми якості насіння [4, арк. 6; 7; 14].

Харківська губернська земська управа розіслала листи-клопотання з приводу надання грошової допомоги у розмірі 50 крб. на розвиток діяльності контрольно-насінневої станції, яка переслідує виключно інтереси сільського господарства півдня Росії, до Літінської земської управи, Волинської, Воронежської, Павлоградської, Ізюмської, Дніпровської, Бахмутської, Павловської, Старооскольської, Новозибковської, Задонської, Дмитрієвської, Вовчанської, Новомосковської та ін. При асигнуванні зазначеної суми управам надається право скористатися безпосередньо послугами станції або надати це право третім особам, від яких управи отримують необхідний для власних потреб насінневий матеріал. Для дослідження насінневий матеріал пересилається на контрольно-насінневу станцію у вигляді посилки, а при купівлі-продажу станція має право на пломбування мішків з посівним матеріалом. Але через брак коштів, далеку відстань, відсутність насінневого складу, а в деяких випадках через наявність власних лабораторних приладів та кадрового потенціалу, клопотання земствами було відхилено [4, арк. 29-31; 33; 35-37; 50; 51; 75-77]. На цей лист позитивно відгукнулися лише Дніпровська

повітова земська управа та Волинська і виділили суму у розмірі 50 крб. на розвиток контрольно-насінневої справи у Харківській губернії [4, арк. 28; 32].

З метою популяризації діяльності контрольно-насінневої станції рада ХТСГП звернулася у листі від 21 січня 1911 р. за № 907 до завідуючого контрольно-насінневої станції з проханням підготувати експонати для участі у роботі I-ої Західно-Сибірської сільськогосподарської лісової та торгівельно-промислової виставці, яка відбувалася з 15 червня по 1 серпня 1911 р. у м. Омськ [4, арк. 46].

Активно ХТСГП співпрацює з відомими ботаніками, рослинниками, селекціонерами. Так, 21 червня 1911 р. № 1538 рада Харківського товариства на чолі з С.М. Кузнецовим звертається до В.М. Арнольдї (російського ботаніка, морфолога і альголога), що працював на той час професором на кафедрі ботаніки Харківського університету (нині – Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна) з проханням відрядити спеціаліста на дослідну ділянку контрольно-насінневої станції товариства для визначення сортів злаків [4, арк. 54].

Після вступу у силу договірної угоди між насіння-торговцями, господарями і насінневим Бюро товариства, останнє мало право досліджувати виставлений на продаж насінневий матеріал з безпосередньою видачею сертифікату, що гарантував його доброякісність. Але цих заходів виявилось недостатньо, і тому станція з 1911 р. запроваджує новий метод, який вже багато років практикує Західна Європа – пломбування мішків з насінням. Мета цього методу полягала у забезпеченні покупців доброякісним насінневим матеріалом і захист господарів від різних зловживань, які часто практикують в насінневій торгівлі. Контролююча робота станції виконувалася згідно «Правил пломбування мешков с семенами», що були розроблені контрольно-насінневою станцією ХТСГП та викладені у 14 пунктах. Суть пломбування у тому, що насіння, узятє із запломбованих агентом станції мішків, досліджується на контрольно-насінневій станції, і якщо якість насінневого матеріалу буде задовільна, то тоді господар за пломбами станції надає у продаж насіння; якщо незадовільна, тоді пломби зрізують.

Таким чином, контрольно-насіннева станція, завдяки пломбуванню, забезпечувала господарям схожість і чистоту насінневого матеріалу, а також відсутність неприпустимих домішок. Для покупців виникала повна впевненість у якості насінневого матеріалу, а для продавців значно прискорювалося і полегшувалося укладання торгових угод, розширювалася клієнтура, а також відчувався захист від недоброчесних конкурентів.

У 1912 р. посада завідувача станції знову стала вакантною. Про це висвітлено у листуванні від 18 квітня 1912 р. між С.М. Кузнецовим (голова ХТСГП) та Б.Л. Ісаченком – директором першої в Російській Імперії Станції з випробування насіння при Імператорському Петербурзькому Ботанічному саду (м. Санкт-Петербург, 1877). Б. Л. Ісаченко пропонує наступну кандидатуру і пише, що К.В. Каменський, вчений, спеціаліст Головного ботанічного саду за особистими обставинами не зможе прийняти посаду завідувача Харківської контрольно-насінневої станції, але він може порекомендувати кандидатуру Георгія Валентиновича Кемніца, який закінчив природниче відділення фізико-математичного факультету Імператорського СПб Університету за спеціальністю – фенологія рослин і отримав диплом першого ступеня, працював з О.В. Палладіним, після чого у Бюро з прикладної ботаніки і на станції вивчав насіння за життєздатністю [4, арк. 78]. У ДАХО (м. Харків) було знайдено лист-прохання від 18 квітня 1912 р. до голови ХТСГП С.М. Кузнецова від Г.В. Кемніца про обіймання посади завідувача контрольно-насінневої справи [4, арк. 80]. Далі, не відомо, з яких саме причин, Г.В. Кемніц, пропрацювавши п'ять місяців, пішов з зазначеної посади. Так, з документу від 29 вересня 1912 р. № 1425 за підписом С.М. Кузнецова до Степана Євдокимовича Ведуля, помічника завідуючого контрольно-насінневої станції, йдеться про те, що 21 вересня 1912 р. Г.В. Кемніц звільнився з посади завідуючого і тимчасово, до появи нового завідуючого, рада товариства призначає на цю посаду – С.Є. Ведулю [4, арк. 83].

5 жовтня 1912 р. відбулося засідання ХТСГП, на якому розглядалося багато важливих питань. Серед них було розглянуто порядок складання

сертифікату з більш розгорнутого аналізу насіння на схожість для приватних клієнтів станції. Діючий сертифікат мав тільки дані про схожість, без зазначення чистоти сорту, засміченості насіння, господарської придатності насіння, а також без зазначення наявності особливо шкідливих домішок, які нерідко з'являються особливо у зразках кормових трав.

Як показав досвід, сертифікати з такими даними з однієї сторони вводять в оману покупців, а з другої служать полегшенням для спекулянтів які, прикриваючись авторитетом ХТСГП та контрольно-насінневої станції, збувають господарям завідомо неякісний посівний матеріал. Це відбувається через те, що велика кількість господарів абсолютно не знайомі з порядком визначення схожості, не знають, власне, що таке схожість, а також не мають ніякого уявлення і стосовно термінів «господарська придатність» та «шкідливі домішки». Товариство вважало, що це вводить в оману населення, а також суперечить завданням станції, підриває престиж самого товариства. Тому рада товариства постановила, що треба доопрацювати сертифікат, де необхідно вказувати, в якому стані надійшло насіння та посівний матеріал на аналіз, про що раніше не було зазначено. Це допоможе зняти зі станції та товариства відповідальність за зловживання, якими на даний час користуються нечесні насінневі торговці. Також рада товариства постановила просити С.Є. Ведулю надати свої пропозиції з даного питання, розробити правила обстеження станцією насінневого складу Бюро ХТСГП, а також згідно вимогам часу розробити новий кошторис, надати пропозиції з дослідження насіння і представити доповідь на найближчому засіданні ради [4, арк. 84-85].

Економічний відділ Харківської губернської управи, проводячи стандартизацію зернових хлібів, які надійшли на місцеві ринки у 1912 р., звернувся до ХТСГП з проханням, щоб у короткий термін, тобто у серпні місяці кожного року, проводився масовий аналіз зерна пшениці, ячменю та вівса у кількості від 1000 до 1500 зразків за наступними показниками: натура, засміченість доброякісна і недоброякісна, сорт, колір, вологість. Маючи велику кількість матеріалу для дослідження, управа просить надати кошторис і

зробити по можливості знижку [4, арк. 86]. ХТСГП погодилося через незначну зайнятість контрольно-насінневої станції у цей період виконати роботу з дослідження пшениці, ячменю та вівса. При цьому зазначалося, що сорт буде визначатися по можливості за насінням. Вартість дослідження одного зразка за ціною становить 1 крб. 75 коп., але через велику кількість зразків ціна зі знижкою для управи становить 1 крб. 00 коп. [4, арк. 87].

Зрозуміло, що налагодження роботи, забезпеченість кадровим потенціалом потребує багато сил і часу. Так само і становлення контрольно-насінневої станції, її лідируюча діяльність в регіоні мали свої особливості, а також і адміністративний потенціал зазнав змін, які диктував той буремний період.

28 грудня 1912 р. С.М. Кузнецов звернувся до Н.К. Недокучаєва, автора праці «Подготовка и улучшение качества посевных семян» (який на той час мешкав за адресою м. Петербург, вулиця Гулярная, 22) у сприянні вступу на посаду завідуючого контрольно-насінневої станції К.В. Каменського. У той же день С.М. Кузнецов пише листа самому К.В. Каменському (м. Петербург, Ботанічний сад) з пропозицією очолити Харківську контрольно-насінневу станцію ХТСГП [4, арк. 93-94].

Багато істориків вважають, що з 1907 р. по 1913 р. завідував станцією М.С. Барабошкін, але ми бачимо що це не зовсім так [4, арк. 78; 80]. Зрозуміло, що становлення і організація станції відбувалися не зовсім гладко, як того б хотілося, тому часто місце завідуючого залишалося вакантним. І тому, маючи великий досвід у роботі самого Харківського товариства, яке доклало багато зусиль в організації дослідних полів, сільськогосподарських станцій, і будучи його дійсним членом, М.С. Барабошкін підставив своє плече зовсім новій структурі, якої так потребував зазначений регіон, очоливши контрольно-насінневу станцію. Досліджуючи архівні документи, можна зробити висновок, що 29 вересня 1911 р. за № 2217 було розроблено «Проект программы деятельности семенной контрольной станции Х.О.С.Х.», і саме завідуючим станцією М. С. Барабошкіним [4, арк. 1; 89]. Тому це дає підставу вважати його дійсно першим завідувачем станції, але з 1906 по 1914 рр.

Перші завідуючі Харківської контрольно-насінневої станції

№ п/п	П.І.Б.	Обіймання посади завідуючого, рр.
1	Харківська губерньська земська управа	1905
2	Барабошкін М. С.	1906 – 1912
3	Кемніц Г. В.	18 квітня – 21 вересня 1912
4	Ведуля С. Є.	29 вересня – 28 грудня 1912
5	Барабошкін М. С.	грудень 1912 – березень 1914

У проект програми діяльності станції було включено наступні пункти:

- 1) метою роботи є служіння інтересам сільського господарства в галузі насінництва і хліботоргівлі, ведення науково-дослідної роботи і розробка методологічних засад з насіннізнавства; 2) вивчення насінневого матеріалу на схожість, чистоту, засміченість, чистоту сорту та ін. з метою задоволення практичних потреб населення, що надходить до станції від господарів, насіння-торговців та інших зацікавлених осіб; 3) з метою громадського контролю, регулювання і оздоровлення насіннеторгівлі пропонується ввести до угоди з насіння-торговцями пункту про контроль, що включає у себе пломбування і випуск на ринок мішків з насінням, на яких стоїть пломба станції, і надання сертифікату якості; 4) вивчення насінневого матеріалу, зібраного безпосередньо станцією з метою визначення переваги врожаю даного року і регіону походження; 5) вивчення селянських хлібів з метою визначення їх придатності для експорту за кордон, споживання, посіву та особливостей ссипки, збереження та знеособлення; 6) поглиблення і розширення роботи станції у галузі насінництва, головним чином у розв'язанні практичних питань з методології та господарських маніпуляцій з насінням, а саме: збереження, перевезення, сушка, протруювання, очистка та препарування бобових та ін.; 7) розповсюдження інформації з приводу діяльності станції з залучення, вивчення, вирощування, продажу насінневого матеріалу шляхом лекцій, видавництва брошур, плакатів, листівок з насіння-торгівлі, об'яв у

спеціалізованих газетах, як «Южно-Русская Сельскохозяйственная Газета», «Хлібороб» (у розділі «Вопросов и ответов») та ін.

Безумовно, що М.С. Барабошкін і товариство ХТСПП своєю діяльністю багато зробили для самої станції та для контрольно-насіннової справи взагалі. Було розроблено «Програму деятельности семенной контрольной станции» (1911), методологічні підходи проведення дослідження якості насінневого матеріалу; організовано і проведено спеціальні насінневі виставки; впроваджено насінневий сертифікат якості товару; набрав чинності договір, який укладався між продавцем і покупцем, що ставав у захисті прав на бік останнього.

Проблеми створення врожайних і однорідних сортів, розмноження покращеного матеріалу та поширення його серед сільських господарств обумовили необхідність організації ХТСПП з'їзду діячів з селекції сільськогосподарських рослин, насінництва та поширення насінневого матеріалу. Цей з'їзд відбувся 10-15 січня 1911 р. у м. Харків. Серед учасників були: Р. С. Регель, М. І.Вавилов, Д. Л. Рудзинський, Р. А. Зайкевич, Б. К.Єнкен, М. М. Тулайков та інші видатні вчені у галузях аграрної та біологічної наук [5, арк. 91; 104; 109; 113; 117].

Список використаних джерел та літератури

1. Балян І. В. З історії контрольно-насіннової справи в Україні: значення і роль М. М. Кулешова у її становленні (1908-1926). *Історія науки і техніки*: зб. наук. пр. / М-во освіти і науки України, Держ. економіко-технол. ун-т транспорту, Центр дослідж. з історії науки і техніки ім. О.П. Бородіна. Київ, 2016. Вип. 9. С. 70-81.

2. Бурдак А. А. Роль Харківського товариства сільського господарства у розвитку контрольно-насіннової справи в Україні (початок ХХ ст.). *Історія науки і біографістика: електрон. наук. фах. вид.* 2018. №3. URL: <http://inb.dnsgb.com.ua/2018-3/16> pdf (дата звернення 09.03.2020).

3. ДАХО у м. Харків. Ф.304. Оп. 4. Спр. 2566. Арк. 1-8

4. ДАХО у м. Харків. Ф. 237. Оп.1. Спр. 4. 116 арк.

5. ДАХО у м. Харків. Ф. 237. Оп.1. Спр. 62. Арк. 91; 104; 109; 113; 117.

6. Забаринский П. Обзор деятельности опытных полей Харьковского Общества сельского хозяйства и сельскохозяйственной промышленности. Харьков: Тип. И. М. Варшавчика, 1903. 263 с.

7. Устав Харьковского общества сельского хозяйства и сельскохозяйственной промышленности. Харьков, 1879. 15 с.

References

1. Balyan I. V. (2016). Z istoriyi kontrol'no-nasinnyevoyi spravy v Ukrayini: znachennya i rol' M. M. Kuleshova u yiyi stanovlenni (1908-1926). [From the history of the seed control business in Ukraine: the importance and role of M. M. Kuleshov in its formation (1908-1926)]. *Istoriya nauky i tekhniki* [History of science and technology]: zb. nauk. pr. / M-vo osvity i nauky Ukrayiny, Derzh. ekonomiko-tekhno. un-t transportu, Tsentr doslidzh. z istoriyi nauky i tekhniki im. O.P. Borodina. Kyuyiv, Vyp. 9. S. 70-81. [in Ukrainian].

2. Burdak A. A. (2018). Rol' Kharkivs'koho tovarystva sil's'koho hospodarstva u rozvytku kontrol'no-nasinnyevoyi spravy v Ukrayini (pochatok KhKh st.). [The role of the Kharkiv Agricultural Society in the development of the seed control business in Ukraine (beginning of the 20th century)]. *Istoriya nauky i biohrafistyka* [History of science and biography]: elektron. nauk. fakh. vyd. №3. URL: <http://inb.dnsgb.com.ua/2018-3/16/pdf> (data zvernennya 09.03.2020). [in Ukrainian].

3. DAKhO u m. Kharkiv. F.304. Op. 4. Spr. 2566. Ark. 1-8.

4. DAKhO u m. Kharkiv. F. 237. Op.1. Spr. 4. 116 ark.

5. DAKhO u m. Kharkiv. F. 237. Op.1. Spr. 62. Ark. 91; 104; 109; 113; 117.

6. Zabarinskiy P. (1903). Obzor deyatel'nosti opytnykh poley Khar'kovskogo Obshchestva sel'skogo khozyaystva i sel'skokhozyaystvennoy promyshlennosti. [Overview of the activities of the experimental fields of the Kharkov Society of Agriculture and Agricultural Industry]. Khar'kov: Tip. I. M. Varshavchika, 263 s. [in Russian].

7. Ustav Khar'kovskogo obshchestva sel'skogo khozyaystva i sel'skokhozyaystvennoy promyshlennosti. [Charter of the Kharkov Society of Agriculture and Agricultural Industry]. Khar'kov, 1879. 15 s. [in Russian].

Рецензенти:

Кучер В.І., д.і.н., професор

Уткін О.І., д.і.н., професор

Надійшла до редакції 20.01.2022 р.